

Turkish Journal of Diaspora Studies

ISSN: 2717-7408 (Print) e-ISSN: 2757-9247 (Online)
Journal homepage: tjds.org.tr

İş Gücü Göçüyle Almanya'ya Giden İlk Kuşak Göçmenlerin Geri Dönüş Sonrası Yaşadıkları Uyum Sorunları

Haydar Haluk Ceylan

To cite this article: Haydar Haluk Ceylan (2022) İş Gücü Göçüyle Almanya'ya Giden İlk Kuşak Göçmenlerin Geri Dönüş Sonrası Yaşadıkları Uyum Sorunları, Turkish Journal of Diaspora Studies, 2(2), 165-184, DOI: 10.52241/TJDS.2022.0046

To link to this article: <https://doi.org/10.52241/TJDS.2022.0046>

Submission Date: August 15, 2022 **Acceptance Date:** September 19, 2022

Article Type: Research Article

Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Published online: 30 September 2022

Submit your article to this journal [↗](http://tjds.org.tr)

Full Terms & Conditions of access and use can be found at
tjds.org.tr

İş Gücü Göçüyle Almanya'ya Giden İlk Kuşak Göçmenlerin Geri Dönüş Sonrası Yaşadıkları Uyum Sorunları

Haydar Haluk Ceylan

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Özet

1961 yılında Almanya ile Türkiye arasında imzalanan işgücü anlaşması çerçevesinde Türkiye'den Almanya'ya yönelik göçler kitlesel hale gelmiştir. Nitekim bu kitlesel göç neticesinde Almanya'da bugün beşinci kuşağa uzanan bir Türk toplumunun varlığından söz etmek mümkündür. Anlaşma sonrası Türkiye'den Almanya'ya göç eden ilk insanlar literatürde birinci kuşak olarak tanımlanmaktadır. İşgücü anlaşmasında yer alan dönüşümlülük ilkesinin de bir uzantısı olarak bu dönemde Almanya'ya göç edenlerin büyük bir kısmı kısa için ve birikim yapmak amacıyla bu ülkeye gitmişlerdir. Fakat tarihsel süreç içerisinde bu düşüncenin hayata geçmediği ve göçün ilk kuşak temsilcilerinin büyük bir kısmının uzun yıllar Almanya'da yaşadığı görülmektedir. Her ne kadar uzun yıllar Almanya'da yaşamlarını sürdürseler de göçün ilk kuşak temsilcilerinin Türkiye'ye dönüş planlarını daima canlı tuttıkları gözlemlenmiştir. Bu noktadan hareketle Türkiye'den Almanya'ya yönelen işçi göçünün birinci kuşak temsilcilerinin çeşitli dönemlerde ve farklılaşan motivasyonlarla anavatana döndükleri görülmektedir. Birinci kuşak göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun emeklilik planları dahilinde anavatana dönüş yaptığı görülse de Almanya'da yaşanan konjonktürel değişimler ve geri dönüşü teşvik yasalarının da geri dönüşte katalizör bir etki yaptığı anlaşılmaktadır. İlk gençlik yıllarında Türkiye'den Almanya'ya göç eden birinci kuşak göçmenlerin sosyalizasyonunun bir kısmı Türkiye'de bir kısmı ise Almanya'da gerçekleşmiştir. Uzun yıllar Almanya'da yaşamlarını sürdürdükten sonra Türkiye'ye dönen göçmenlerin toplumsal hayattan, kamu hizmetlerine erişim ve bürokrasiye pek çok alanda sorunlar yaşadığı görülmüştür. Tüm bu sorunların yanı sıra göçmenlerin zihinlerinde yer eden anavatan tasavvurunun göç ettikleri yıllardan kalan anavatan algıları ile yılın belli bir döneminde tatil amacıyla geldikleri dönemlerden izler taşıdığı anlaşılmıştır. Zihinde yer eden anavatan tasavvurunun geri dönüş sonrası karşı karşıya kalınan anavatandaki gerçeklik ile uyumun sağlanması da birtakım uyum sorunlarının doğmasında etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Göç, Uyum, Geriye Göç, Yeniden Uyum

(Re)integration Problems Faced by First Generation Turkish Labor Immigrants Who Returned from Germany

Haydar Haluk Ceylan

Institute for Graduate Studies in Social Sciences, Yıldırım Beyazıt University, Ankara, Türkiye

Abstract

With the labor agreement signed between Germany and Turkey in 1961, migration from Turkey to Germany increased drastically. As a result, Turkish society extending to the fifth generation exists today in Germany. Most of those who immigrated during this period, went for a short time to earn money. However, in the historical process most of the first-generation immigrants lived in Germany for many years. Although the majority of first-generation immigrants return to their homeland within the scope of their retirement plans, the cyclical changes in Germany and the laws to encourage return also had a catalytic effect on their return. Some of the first-generation immigrants' socialization in their early youth took place in Turkey, and some in Germany. Immigrants returning to Turkey after living in Germany for many years have problems in many areas, from social life to access to public services and bureaucracy. In addition to these problems, their imagination of the homeland carries traces of their homeland perceptions from years ago. The inconsistency of the idea of homeland in the mind with the reality in the homeland after their return also creates some re-integration problems.

Keywords

Immigration,
Integration, Reverse
Immigration,
Re-Integration

Giriş

Avrupa'nın özellikle İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte yaptığı sanayi hamleleri neticesinde bazı ülkelerde iş gücü ihtiyacı hasıl olmuş ve bu ihtiyaç çeşitli süreçler ve deneyimlerle giderilmeye çalışılmıştır. Bu deneyimlerden biri de Avrupa ülkelerinin misafir işçi alımı noktasında Akdeniz ülkelerine yönelmeleri olmuştur. Bu ülkeler arasında yer alan Türkiye ilk karşılıklı işgücü antlaşmasını 1961 yılında Federal Almanya ile imzalamış bu süreci diğer Avrupa ülkeleri ile imzalanan işgücü anlaşmaları takip etmiştir. Böylelikle bugün sayıları altı milyonu aşan Türk Diasporası'nın Avrupa'daki oluşumu için gerekli zemini hazırlayan ilk adımlar atılmıştır. Literatür incelendiğinde Türkiye'den Avrupa'ya işçi göçüyle ilgili daha detaylı bilgilere ulaşılabilecek pek çok çalışmaya rastlanmaktadır.

Türkiye özelinde dış göç tarihi açısından en önemli kilometre taşlarından biri 1950'li yıllarda bireysel imkânlarla başlayan ve akabinde karşılıklı işgücü anlaşmaları ile gelişen bu göç hareketleri olmuştur. Bu göçler tarihsel süreç içerisinde Avrupa kıtasının toplumsal yapısını şekillendiren ana unsurlardan biridir. İşçi göçlerinin göç alan ve göç veren ülkeler açısından bir karşılıklılık ihtiva etmesini de göz önünde tutarak yalnızca göç alan Avrupa ülkelerinin değil aynı zamanda göç veren ülkelerin toplumsal yapılarının şekillenmesinde de bu göçlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışma¹ 1960'lı yılların başından itibaren Türkiye'den Almanya'ya iş gücü göçü ile gidip bu ülkede uzun yıllar yaşadıkdan sonra emeklilik dönemlerinde anavatanlarına dönen göçmenlerin Türkiye'ye uyum süreçlerini anlatmaktadır. Bu noktadan hareketle göçmenlerin uyum, kimlik, kültür, aidiyet, sosyal ağlar ve ulus ötesi yurttaşlık gibi kavramlar çerçevesinde tecrübe ettikleri yeni süreç anlaşılmasına çalışılmıştır.

İşgücü antlaşmalarının imzalandığı ilk dönemlerden itibaren Anadolu'dan Almanya'ya yönelen yoğun bir göç akını başlamıştır. Bu göçün aktörleri, literatürün daha sonraları birinci kuşak olarak adlandıracağı Almanların 'Gastarbeiter' yani misafiri işçi olarak seldiği Anadolu insanlarıdır. Köyden kente göçün dahi sosyolojik olarak derin etkileri olduğu göz önüne alındığında, köyden bir başka ülkenin kentine yönelen bu göç ilk kuşak göçmenler açısından derin değişimler yaratırken bu değişim Türkiye'nin toplumsal yapısında da büyük bir etki bırakmıştır. Bu çalışma kapsamında Almanya'ya işçi göçünün bir Anadolu köyünden yola çıkan ilk kuşak temsilcilerinin kişisel deneyimleri ekseninde toplumsal dönüşümleri ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca birinci kuşağın kesin dönüş sonrası kendilerine yaratmaya çalıştıkları yaşam alanlarında ortaya çıkan yeni insan ilişkilerine değinilerek Alman kültüründen izlerin peşine düşülmüş ve elde edilen veriler ışığında yaşanan yeniden uyum problemlerine ulaşılması amaçlanmıştır.

¹Bu makale, H. Haluk Ceylan'ın "Türkiye'ye Yönelen Geri Dönüş Göçleri: Nedenler, Sonuçlar ve Geri Dönen Göçmenlerin Yaşadığı Re-entegrasyon Sorunları" başlıklı tez çalışmasından faydalanılarak üretilmiştir. Çalışma için Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nden 05.04.2022 tarihinde 07 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Yöntem

Çalışma ilk olarak Avrupa'ya göçün yönü ve karakteriyle birlikte tarihi arka planı hakkında kısa bir bilgi vermektedir. İşçi göçünün ilk kuşak temsilcilerinin 'geri dönüş' maksadıyla Almanya'dan Türkiye'ye yönelen göçlerine değinilmeden önce hali hazırda Almanya'da yaşamını sürdüren ikinci, üçüncü ve dördüncü kuşağın mevcut durumları bu aşamada ele alınmaya çalışılacaktır. Buradaki temel amaç anavatana dönüş yapan birinci kuşak göçmenlerin Almanya'da bulunan alt nesilleri (örneğin çocukları, torunları gibi) ile olan bağları noktasında oradaki toplumsal yapı ile süren ilişkileri ve bu ilişkilerin bir çıktısı olarak gündelik hayata olan etkiyi ele almaktır. Bu noktadan hareketle ailelerinin büyük bir kısmı Almanya'da yaşamını sürdüren, oturma iznini muhafaza eden ve yılın belli periyotlarında Almanya'da bulunmasına rağmen yaşamını anavatanda sürdürmek maksadıyla Türkiye'ye dönüş yapmış olan göçmenlerin varlığı 'geri dönüş' kavramını müphem bir hâle getirmektedir.

Nitel araştırma desenlerinin uygulandığı bu araştırma bireylerin anavatan, aidiyet ve kesin dönüş gibi kavramlara yükledikleri anlamlar ile dönüş sonrası yaşadıkları uyum sorunlarını yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar yoluyla ortaya çıkarmayı hedeflemiştir.

Araştırma için görüşme gerçekleştirdiğimiz Denizli ili, Merkezefendi ilçesinin Başarcı kasabasında yaşayan göçün ilk kuşak temsilcilerinden kesin dönüş yapmış 65 yaş ve üzeri 10 kişi örneklemimizi oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemi oluşturan 10 kişiden 5'i kadın 5'i ise erkektir. Örneklem içerisinde yer alan 10 kişinin tamamı emeklidir. Örneklemimizi oluşturan birinci kuşağın bir kısmının altı aylık periyotlar halinde hâlâ Almanya'da bulunduğu ve hepsinin alt kuşaklarının Almanya'da yaşamını sürdürdüğü bilinmektedir. Görüşme yapılan işçi göçünün dönüş yapmış birinci kuşak temsilcilerinin bir kısmına ulaşıldıktan sonra kartopu tekniği ile örneklem genişletilmeye çalışılmıştır. Kullanılan bu tekniğin de etkisiyle görüşme yapılan işçi göçünün birinci kuşak temsilcileri aynı ilçenin birbirine çok yakın kasabalarından, komşuluk ya da akrabalık ilişkileri olan kimselerdir. Araştırmanın yöntemi ile ilgili olan bu konu bile Almanya'ya yönelen işçi göçünün karakteri ile ilgili fikir vermektedir. Nitekim bu noktadan hareketle Almanya'da aynı şehirlerde yaşayan, aynı işçi yurtlarını ve fabrikaları paylaşan işçilerin hemşerilik ya da akrabalık bağlarının bulunduğu gerçeğine ulaşmak mümkündür. Ayrıca örneklem oluşumunda izlenen bu yola rağmen literatür incelendiğinde karşımıza çıkan yeniden uyum problemleri ile yapılan görüşmelerden çıkan sonuçların paralellik gösterdiği belirlenmiştir (Lin, 1976, s. 146).

Bunun yanı sıra nitel araştırma desenlerinden durum çalışması yöntemi ile görüşmeler ve doküman analizleri kullanılarak bir çıkarım yapılmaya çalışılmıştır. Nitel durum çalışmasının en temel özelliği bir ya da birkaç durumun derinlemesine araştırılması olduğundan dönüş sonrası yaşanan süreçlere ilişkin etkenler (ortam, bireyler, olaylar, vb.)

bütüncül bir yaklaşımla araştırılıp ilgili durumu nasıl etkiledikleri ve ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanılmıştır.

Bu araştırmanın merkezine taşıdığı belli başlı sorular ve sorunlar vardır. Bu sorulardan bir tanesinin çatı vazifesi görerek diğer soruları temellendirmesi amaçlanmaktadır. Bu noktadan hareketle makalenin araştırma sorusunu ve bu soruyu besleyecek alt soruları şu şekilde yansıtmak mümkündür:

Türkiye'den Avrupa'ya yönelen işçi göçünün birinci kuşak temsilcileri anavatana dönüş sonrası uyum sorunları yaşamakta mıdır?

Bu sorunun cevabını bulmak adına görüşme yapılacak kişilerden şu alt soruların yanıtları alınmaya çalışılmıştır:

- a. İşçi göçünün birinci kuşak temsilcileri dönüş öncesi anavatanla ilgili nasıl bir tasavvura sahiptir?
- b. İşçi göçünün birinci kuşak temsilcileri dönüş kararını ne zaman ve nasıl almışlardır? Bu kararı alırken zorlandıkları durumlar olmuş mudur?
- c. İşçi göçünün birinci kuşak temsilcilerinin sağlık hizmetlerinden yararlanma durumu/biçimi nedir?
- d. İşçi göçünün birinci kuşak temsilcilerinin Avrupa'daki kamu hizmetlerinden yararlanma durumları ile Türkiye'deki kamu hizmetlerinden yararlanma durumu ne düzeydedir?
- e. İşçi göçünün birinci kuşak temsilcilerinin Türkiye'deki sosyal hayata karşı tutumları nasıldır?

Bu sorulara cevap aramak maksadıyla Türkiye'ye kesin dönüş yapan birinci kuşak göçmenlerle derinlemesine görüşmeler yapılarak göç süreci hakkında hem genel hem de kişisel deneyimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada göçün ilk aşamasına dair özellikle köyden kente göçün çıktıklarına benzer uyum sorunları olduğu tespit edilmiş, göçmenlerdeki bireysel dönüşümün Almanya'daki Türk toplumunun genel dönüşümüne etkileri hakkında somut çıktılar elde edilmiştir. 'Geri dönüş' kararının alınma aşamaları, birinci kuşağı bu sürece götüren durumlar gerekçeleriyle saptanmaya çalışılmıştır. Bu noktada göçün karakteri ve ilk kuşakta tezahürünü bulan 'misafir işçi' kavramı ön plana çıkmaktadır. Görüşmeler esnasında göçten önceki yaşamları, Avrupa'daki gündelik hayatları ve dönüşün ardından Türkiye'de kurmaya çalıştıkları yeni yaşamla ilgili somut verilere ulaşılmıştır. Bu veriler ışığında hem bireysel hem de toplumsal olarak var olan değişim mukayeseli olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Geri dönüş kararının uygulandığı yıllarda Türkiye'deki ekonomik durum da analize dâhil edilerek görüşme yapılan birinci kuşağın dönüş kararlarını uygulamaya koydukları dönemlerde ekonominin bu karara olan etkisi saptanmaya çalışılmıştır. Görüşmeler esnasında birinci kuşağın uyum sorunlarını ifade biçimi ve karşı

karşıya kaldıkları uyum sorunlarını aşmak adına beklentileri uzun bir süre Almanya'da yaşamış olan bu kişilerin toplumsal değişimini göstermektedir.

Türkiye'den Avrupa'ya Göçün Tarihsel Arka Planı

Tarihi olarak Osmanlı Devleti'nden bu yana Avrupa'ya yönelen çeşitli göç hareketleri olmakla birlikte cumhuriyet sonrası döneme baktığımızda Türkiye'den Avrupa'ya yönelen göç hareketleri 1950'li yıllarda atılan bireysel adımlarla başlamıştır. Kısıtlı imkânlar, bireysel girişimler ve özel araçlar vasıtasıyla başlayan bu ilk göçler tamamen çalışma maksadıyla ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye'den çeşitli meslek kuruluşları ile iş birliği yapan bazı Alman kuruluşlar ismen davet usulüyle ve bütün masrafları işveren tarafından karşılanarak işçi alımı yolunu kullanmaktaydılar. Takip eden süreçte Türkiye'de yaşanan askeri darbenin ardından oluşan konjonktürel değişim ve 1961 Anayasası'nın seyahat özgürlüğünü temel bir hak olarak tanınması ile birlikte işçi göçleri yeni bir boyut kazanacaktır (Abadan-Unat, 2006, s. 83-84).

Türkiye'de 1960'lı yılların başında kalkınma planları çerçevesinde gerçekleşecek ve ithal ikameci bir sanayi anlayışını inşa edecek kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda hem ülkedeki işsizliği azaltmak hem de mevcut aktif nüfusun potansiyelini arttırmak vasıtasıyla işgücü ihracının desteklenmesi sağlanmıştır. Buradaki temel maksat mevcut aktif nüfusun yurtdışında geçireceği süre zarfında çalışacağı sanayi kollarında uzmanlaşması ve kalifiye bir hâle gelmesi ve geri dönerek anavatandaki sanayi hamlesine katkı sunmasıdır. Bu noktadan hareketle Türkiye'den işçi talebinde bulunan Avrupa ülkeleri ile ikili anlaşmalar imzalanmış ve Avrupa'ya işçi göçü başlamıştır (Abadan-Unat, 2015).

İlk olarak 1961 yılında Federal Almanya ile ikili bir işgücü mübadele anlaşması imzalanmıştır. Bu süreci 1964 yılında Belçika, Avusturya ve Hollanda ile imzalanan anlaşmalar takip etmiştir. Türkiye, 1965'te Fransa, 1967 yılında ise İsveç'le işgücü anlaşmaları imzalamıştır. Gerek 1950'li yıllarda göçün nüvelerini oluşturan bireysel girişimlerin Almanya'dan başlaması gerek imzalanan ilk anlaşmanın Federal Almanya ile olması Türkiye'den Avrupa'ya yönelen göçün Almanya merkezli olarak okunmasını sağlamaktadır.

Abadan-Unat, Avrupa'daki Türklerin göç tecrübesini farklı dönemlere ayırmıştır. Buna göre 1950'li yıllarda bireysel girişimlerle başlayan göç tecrübesi 1960'lı yıllarda artan işgücü ihtiyacını karşılamak üzere ikili anlaşmalarla şekillenmiştir. 1970'li yıllarda patlayan ekonomik kriz, yabancı işçi alımının durdurulmasına neden olmuştur. Aynı şekilde illegal işçilere yasal statü kazandırılması ve aile birleşimleri de bu dönemde uygulanmaya konmuştur. 1980'li yıllara gelindiğinde ise Türkiye'de yaşanan askeri darbenin bir çıktısı olarak sığınma isteklerinin arttığı görülmektedir. Buna paralel olarak göçmenler arasında sivil toplumun güçlendiği ve dernekleşme hareketlerinin arttığı da görülmektedir. 1980'li yıllarda çocukların eğitim hayatlarındaki zorluklar, getto yaşamı ve geri dönüşü özendirilen yasalar göçü etkilemiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise Yabancılar Yasası, artan xenofobi

ve göçmenleri ötekileştirme ön plandadır. Bu dönemde göçmenler siyasal hakların istenmesi noktasında çeşitli taleplerde bulunmaktadır. 2000’li yıllara gelindiğinde ise Güleç ve Sancak’ın (2009) bu dönemsel ayrılmaya yeni bir başlık eklediği görülmektedir. Buna göre “İslamafobi, Avro-Türkler, Göç Yasası, Entegrasyon Çalışmaları” başlığında altıncı bir başlık eklenmektedir. Tüm bunların yanı sıra 2010 yılında Türkiye’de Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı’nın (YTB) kurulmasıyla beraber ulus ötesi topluluk ve diaspora bağlamında yeni bir başlık eklemek de mümkündür (İyi, 2021).

Yaşar Aydın (2020), Almanya-Türkiye arasındaki göç hareketlerini döngüsel göç olarak tanımlamaktadır. Buna göre 2000 ile 2013 yılları arasında Almanya’dan Türkiye’ye yönelik bir vasıflı insan göçü söz konusudur. Fakat son yıllarda bu göç hareketleri sonucunda Türkiye’ye dönen göçmen kökenlilerin yeniden Almanya’ya yönelik yeni bir göç akımına sebep oldukları görülmektedir. Özellikle 2015 yılından sonra Türkiye’den Almanya’ya yönelik beyin göçünde artış görülmektedir. Aynı şekilde bu dönemde Türkiye’de yaşanan politik gelişmelerin bir çıktısı olarak Türkiye’den Almanya’ya yönelik sığınma taleplerinde de artış yaşanmıştır (Aydın, 2020).

İşçi Göçleri Sonrası Avrupa’da Göçmenlere Yönelik İzlenen Politikalar ve Bu Politikaların Toplumsal Yapı Üzerine Etkileri

Türkiye’den yurtdışına işçi göçünü Almanya merkezli olarak ele almak gerekirse özellikle 1960’lı yıllarda karşımıza en fazla çıkacak kelime ‘Gastarbeiter’ yani konuk işçi kelimesidir. Konuk işçiliğin temelinde karşılıklı işgücü anlaşmalarında da görülebileceği üzere dönüşümlülük ilkesi yatmaktadır. Dönüşümlülük ilkesi gereği gelen işçiler sadece bir yıl mesken ülkede kalacak ardından anavatana dönecektir. Bunun yanı sıra gelen işçiler ailelerini yanında getiremeyeceklerdir. Bu durum asla uygulama alanı bulamamış olmakla birlikte göçün ilk yıllarında Almanların uygulamaya koyduğu politikaların dayanağı olması hasebiyle bize Almanların göçmenlere bakışı hakkında bir fikir sunmaktadır. Bu yıllarda gelen konuk işçiler ‘heim’ adı verilen işçi yurtlarına yerleştirilmişlerdir. Bu yurtlardaki durum gelen göçmenleri toplumsal hayattan kısıtlı bir şekilde de olsa izole etmekte, hem göçmen hem de işçi hüviyetini taşıyan bu insanların bir arada yaşamaları hem dil öğrenme hem de sosyal hayata katılım noktasında problemler doğurmaktaydı.

1970’li yıllara gelindiğinde ise dönüşümlülük esasının çalışmadığı ve gelen konuk işçilerin artık geçici değil kalıcı olduğu gerçeği kabullenilmeye başlanmıştır. Bu yüzden bazı Avrupa devletleri işçilere yönelik yeni politikalar geliştirmişlerdir. Bu noktadan hareketle sosyal güvenlik anlaşmaları çerçevesinde göçmen işçilere yönelik sağlık bakımı, iş kazaları, sakatlık ve ölüm halleri sosyal sigorta kapsamına alındı. Ayrıca işçilere yönelik doğum ve çocuk yardımları ile işsizlik ve emeklilik hakları da bu kapsamda tanınmıştır. 1973 yılında gün yüzüne çıkan petrol krizinden olumsuz etkilenen Avrupa ekonomisi bir durgunluk dönemine girmiştir. Ancak bu durgunluk döneminde dahi işlerini kaybeden göçmen işçiler anavatana dönme eğilimi göstermemişlerdir. Bu durum da gelen

işçilerin kalıcılığının kanıtlanması açısından önemli sayılabilecek göstergelerden biridir (Abadan-Unat, 2006, s. 88-89).

1980'li yıllarda Türkiye'de yaşanan askeri darbe ve devam eden süreçte meydana gelen olaylar Türk dış göçünün karakterini de etkilemiştir. Bu süre zarfında siyasi sığınmacı olarak Avrupa'ya sığınma talebinde bulunanlar Avrupa'da Türkler arasında sivil toplum faaliyetlerinin canlanmasını sağlamış olsa da bunun yanı sıra göçmenler arasında yeni ideolojik ayrımlara neden olarak aynı zamanda yeni bir süreç meydana getirmiştir. Ayrıca bu yıllarda işçi olarak giden birinci kuşağın aksine ikinci kuşakta girişimcilik ön plana çıkmaktadır. Bu durum da Avrupa'da yaşayan Türk toplumunun mavi yakalı karakterinin birer küçük burjuvaya evriminin ilk adımları olarak görülmektedir. Yine 80'li yıllarda Almanya'da iktidarda bulunan Hristiyan Demokrat Partilerin dönüşü teşvik eden çeşitli düzenlemelerde bulunduğu, yeni yabancılar yasasının önünü açan adımlar attığı gözlemlenebilmektedir (Abadan-Unat, 2015).

1990'lı yıllara gelindiğinde ise Almanya özelinde büyük bir tarihi gelişme yaşanmıştır. Berlin Duvarı'nın yıkılmasını takip eden süreçte iki Almanya birleşmiş ve bu birleşmenin bir sonucu olarak doğudan batıya yeni göç akımları başlamıştır. Bu göç akımlarına hazırlıksız yakalanan Almanya'da işsizlik ya da çalışma ücretlerinde düşüş ve kiralardaki artışlar toplumun tansiyonunun yükselmesine sebebiyet vermiştir. Bu tansiyon yüksekliği ise son kertede göçmen karşıtlığına ve yabancı düşmanlığına evrilmiştir. Almanya'daki en büyük göçmen grubu temsil eden Türk ve Müslüman kimliğini hedef alan birtakım oluşumlar bu dönemde gün yüzüne çıkmıştır. Bu oluşumlar 90'lı yıllara damga vuracak ve Almanların İkinci Dünya Savaşı öncesi döneme benzer bir konjontüre girilmesine sebep olabilecek nitelikte eylemlere imza atmışlardır. Bu dönemin sonu ile 2000'li yılların başlarında göçmenlere yönelik olarak meydana gelen eylemler, NSU örgütünün göçmenleri hedef alan seri cinayetleri, Türklere ait evlerin kundaklanması gibi olaylar artan yabancı düşmanlığının en belirgin örnekleridir.

Yakın geçmişte başlayan Suriye İç Savaşı'nın taraflarının ülkedeki şiddeti çevre ülkelere ve Avrupa'ya yansıtması sonucu pek çok Avrupa ülkesinde yeniden bir iç kapanma gözlemlenmektedir. Özellikle IŞİD'in Avrupa'nın en önemli başkentlerinden Berlin ve Paris'te yaptığı ve pek çok insanın hayatına mal olan terör eylemleri sonucunda pek çok Avrupa ülkesi sıkı güvenlik politikalarına dönmüştür. Katı güvenlik önlemleri ve olağanüstü hallerin gölgesinde medya vasıtasıyla da her gün manipülasyona maruz kalan Avrupa halkları terörü hatalı bir şekilde İslam ile özdeş görmeye başlamış bu durum da Avrupa'da yaşayan Türk ve Müslüman nüfusa yönelik tepkilerin artmasına sebebiyet vermiştir. Örneğin ana siyasal söylemi göçmen karşıtlığı olan Almanya için Alternatif Partisi oy potansiyelini her geçen gün arttırırken yine kendini Batı'nın İslamlaştırılmasına Karşı Yurtsever Avrupalılar (PEGIDA) olarak tanımlayan bir grup da her hafta katılımı günden güne artan büyük ve sarsıcı ırkçı gösteriler düzenlemektedir.

Almanya'dan Türkiye'ye Dönüş Süreçleri

1960'lı yıllara gelinceye dek geri dönüş kavramı literatürde kendine yeterince yer bula-mamıştır. Takip eden süreçte ise geri dönüş kavramı ve geriye göçü anlamlandırmak için farklı terimlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Buna göre geri-göç, veya geri akış göçü gibi terimlerin geliştirildiği görülmektedir. Fakat Boverkerk bu terimlerin geriye göç kavramını açıklamada yetersiz olduğu görüşünü savunmaktadır (Gediklioğlu ve Akbaş, 2019). Ona göre “geriye göç” kavramı kişinin köken ülkesine dönmesinden daha fazlasını ifade etmektedir (Öner, 2015, s. 264-265). Boverkerk, “geriye göç” kavramını “insanların bir ülke veya bölgeye göç edip orada bir süre yaşadktan sonra köken ülkelerine ilk defa dönmeleri” olarak açıklamaktadır (Öner, 2015, s. 265).

Geri dönüş göçleri klasik diaspora kültürünün ‘anavatana dönüş miti’ üzerine kurulu olması hasebiyle klasik diasporalar için elzem bir unsur iken modern diasporaların ‘ana-vatana kesin geri dönüş’ gibi bir hayallerinin olma zorunluluğu yoktur. Bu noktadan hareketle işçi göçünün birinci kuşak temsilcilerinin anavatana kesin geri dönüşe eğilimli olmalarını göçün niteliği bağlamında okumak mümkündür. Nitekim Raveinstein 1985 yılında yazdığı göç kanunlarını geri dönüş göçlerini de göz önünde bulundurarak 1989 yılında yenilemiştir. Buna göre Raveinstein göç kanunlarına ‘Her göç dalgası ters bir göç dalgasıyla dengelenir’ şeklinde bir ekleme yapmıştır. Buna göre her bir göç dalgası tetikleyici etki göstererek bir diğer göç dalgasını yaratmakta ve bir bölgeden göç edenlerin boşalttığı yerler başka göçmenler tarafından doldurulmaktadır (Adıgüzel, 2019, s. 180-181).

Türkiye’den Avrupa ülkelerine karşılıklı işgücü anlaşmaları dahilinde ‘misafir işçi’ olarak başlayan emek göçlerinde geri dönüş hep gündemin ilk sıralarında kalmıştır. Bu doğrultuda tasarruf hedeflerine ulaşan veya emekli olanlardan yıllık ortalama 20-30 bin kişi geri dönmüştür. Avrupa ülkelerinden Türkiye’ye üç geri dönüş dalgası yaşanmıştır. Bunlardan ilki 1966-1967 yıllarındaki ekonomik kriz dönemidir. Bu dönemde Almanya’da işlerini kaybeden Türklerin bir kısmı anavatana dönerken önemli bir kısmı da Hollanda, Belçika gibi komşu ülkelere geçmiştir. İkinci dalga 1974-1975 yıllarındaki petrol krizi sonrası meydana gelen ekonomik durgunluk döneminde yaşanmıştır. Üçüncü dalga ise 1983-1984 yıllarında Almanya’da çıkartılan ‘Geri Dönüşü Teşvik Yasası’ sonrası yaşanan göçlerdir. 28 Kasım 1983 yılında yürürlüğe giren bu yasa ile 30 Haziran 1984 tarihine dek kesin olarak Türkiye’ye dönen göçmenlere Almanya Devleti 10 bin 500 Mark yardımında bulunmuştur. Ayrıca her çocuk başına bin 500 Mark ödeme yapılarak sigorta paralarının belli bir kısmı hiç bekletilmeden iade edilmiştir. Bu süre zarfında 310 bin göçmen bu yasadan faydalanarak Türkiye’ye dönüş yapmıştır (Adıgüzel, 2019, s. 185-186).

1980’li yıllarda Almanya’daki konjonktürel değişimlerin entegrasyon politikalarına yansıdığı ve geri dönüşü teşvik fikrini de canlandırdığı görülmektedir. Bu noktadan hareketle Hıristiyan Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte teşvik fikri yasalaşarak

göçmen işçilerin anavatanlarına dönmesi için çaba sarf edilmiştir. Almanya'da geri dönüşü özendirilen yasalar beklediği ilgiyi görmemekle birlikte Türkiye'de de bazı dönemlerde dönüş fikrini hayata geçiren yurttaşlara yönelik kolaylaştırıcı yasalar çıkarılmaktadır. Türkiye'de çıkan bu yasaların temel maksadı anavatana dönüşü teşvik değil vatandaşlarının kazanımlarının korunmasıdır. Bu noktadan hareketle Türkiye'de karar alıcı mekanizmaların yurtdışındaki vatandaşlar için bu şekilde siyasa üretmesini geri dönüşü teşvik ya da dönüş sonrası bir yeniden uyum (re-entegrasyon) politikası olarak okumak doğru olmayacaktır. Bu tarz politikaların daha çok göçmenlerin anavatanla olan kültürel ve siyasi bağlarını korumak maksadıyla tasarlandığı görülmektedir. Tüm bunların yanı sıra sosyal güvenlik ve emeklilik gibi hususlarda oldukça karmaşık durumlar söz konusu olabilmektedir. Almanya'da yaşayan işçilerin tasarruflarının bir dönem Türkiye için çok değerli olduğu bilinmektedir. Özellikle 90'lı yıllarda yaşanan döviz darboğazlarının aşılması noktasında işçi dövizleri önemli bir rol oynamıştır. Benzer şekilde Almanya'daki Türk kökenli işçilerin yatırımlarını anavatana yapması, gerek sanayi gerekse emlak sektörü açısından değerlidir.

Anavatanla olan kültürel ve siyasi bağların korunması adına uygulanan politikalar son kertede kesin dönüş fikrinin canlı tutulmasına katkı sunmaktadır. Kesin dönüş fikrinin canlı tutulması da yatırımların anavatana yapılması noktasında katalizör bir etki yapmaktadır. 1992 yılında çıkarılan Yabancılar Yasası ile de anlaşılacağı gibi diğer Avrupa ülkelerine kıyasla çok daha katı olan Almanya çifte vatandaşlık konusunda sert bir direniş göstermektedir. Bu yasayla birlikte emeklilik ve oturma izninin sürekliliği gibi hususlarla Türk vatandaşlarının anavatanla olan bağları zayıflatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Avrupa'da aşırı sağın günden güne yükselmesiyle birlikte değişen siyasal iklim ile birlikte Avrupa ülkeleri, hem mesken ülkede hem anavatan emeklilik, tasarrufların mesken ülke dışında bir başka ülkede değerlendirilmesi gibi noktalarda katı önlemler almakta, ağır cezai yaptırımlar uygulamaktadır.

Bu tarz yasalar karşısında Türk yasa koyucular Avrupa'daki vatandaşlarının anavatan emekli olabilmelerini kolaylaştıran birtakım yasalar yapmışlardır. Bunun yanı sıra vatandaşlık kanununda yapılan gerekli düzenlemelerle mesken ülkelerin vatandaşlığına geçmek zorunda kalan Türk vatandaşlarının anavatanlarındaki kazanımları korunmaya çalışılmıştır. Siyasa üreticiler tarafından atılan tüm bu adımları -dönüş fikrini canlı tuttuğu ve geri dönen yurttaşların kazanımlarını koruma imkanı sunduğu için- Türkiye'nin adı konmamış re-entegrasyon politikalarının bir parçası olarak okumak da mümkündür. Fakat son yıllarda Türkiye'deki konjontürel değişimler de bu konuda geri adım atılmasına sebep olduğundan verilen bu haklarda gerilemeler gözlemlenmektedir. Tüm bu sürece rağmen sosyalizasyonunun bir bölümünü Türkiye'de tamamlayıp yirmili yaşların ortasında ya da sonunda Avrupa'ya işçi olarak giden göçmenlerin göçün başladığı ilk yıllarda göçün karakteri gereği-dönüşümlü işçilik- geri dönüş fikriyle hareket ettiği bilinmektedir. Bu süre her ne kadar öngörülenin çok ötesinde olsa da Avrupa'ya işçi göçünün birinci

kuşak temsilcileri Avrupa’da yaşadıkları uzun yılların ardından emekliliklerini geçirmek üzere anavatanına dönüş yapmayı tercih etmektedirler. Bu yüzden büyük bir kısmı Türkiye’den emekli olmayı seçen bu göçmenler dönüş sonrası yaşayacakları hayatı planlamak için tasarruflarını bu yönde değerlendirmişlerdir.

Dönüş Sonrası Yaşanan Re-entegrasyon Problemleri

Re-entegrasyon kavramı göç literatüründe bir şekilde anavatanını terk etmiş olan göçmenlerin tekrar geri dönerek ülkelerinin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamına uyum sağlaması sürecine verilen isimdir. Göçmen çeken ülkelerin göçmenleri geri gönderebilmek için uyguladıkları teşvik programlarındaki başarısızlıkları göz önünde tutarak bunu iki nedene bağlayabiliriz. Bunlardan ilki teşviklerin yetersizliği iken ikincisi geri dönüş sonrası karşılaştıkları re-entegrasyon politikalarının yetersizliğidir. Yani dönüş yapan göçmenler anavatanlarının kendilerine, göçmen oldukları ülkenin sunduğu mevcut koşulları sağlamama riskini düşünerek geri dönüşü cazip bulmamaktadır. Re-entegrasyon uygulamasının hedef kitlesinin daha önceden tabi kıldığı uyum politikasının entegrasyon politikası, asimilasyon ya da çok kültürlülük politika süreçlerinden hangisi ya da hangilerini tecrübe ettiği de re-entegrasyon açısından önemli bir unsurdur (Sirkeci, 2016).

Görüşme yapılan işçi göçünün birinci kuşak temsilcilerinin büyük bir çoğunluğu yirmi seneyi aşkın bir süre Almanya’da ikamet etmişlerdir. Görüşmeciler arasında en erken dönüş yapan kişinin dönüşünün üzerinden on beş sene geçmişken en geç dönüş yapan kişinin de üç seneden beri Türkiye’de yaşadığı bilinmektedir. Görüşme yapılan işçi göçünün birinci kuşak temsilcilerinin Almanya’ya gidiş dönemlerine kronolojik olarak baktığımızda karşımıza çıkan tabloya göre göçün başlangıç evresinde Almanya’ya ilk etapta erkeklerin yoğun olarak gittiği görülmektedir. Zaten karşılıklı işgücü anlaşmalarının temelini oluşturan anlayışın da ağır sanayi için misafir işçi ithalatı olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu çıktının olağan olduğu görülmektedir. Nitekim yalnızca belirli bir süre çalışıp birikim yapmak amacıyla yurtdışına çıkan bu erkekler, kısa bir süre sonra dönmeyi planladıkları için yanlarına eşlerini ve çocuklarını yani ailelerini alma gereği duymamışlardır. Daha sonra değişen şartlar ve mesken ülkede göç politikalarının da gelişmesiyle aile birleşimleri söz konusu olabilmıştır.

Yapılan görüşmeler çerçevesinde karşı karşıya kalınan bir başka durum ise aile birleşmelerinden önce bazı Türk işçilerin işverenler ile iyi diyalogları sayesinde eşlerini davetiye yoluyla işçi olarak yanlarına almalarıdır. Görüşme yapılan kadınların bir kısmının bu şekilde Almanya’ya göç ettiği ve bu yolla oradaki işçilerin ‘heim’lardan evlere taşınmaya başladığı ve artık orada kalıcılaştığı görülmektedir. Burada ortaya çıkan bir diğer dikkat çekici husus ise davetiye yoluyla işçi olarak Almanya’ya göç eden kadınlar ile aile birleşimi kapsamında Almanya’ya göç eden kadınlar arasındaki hiyerarşi olmuştur. Görüşme yapılan kadın göçmenler arasında davetiye yoluyla işçi olarak göç eden kadınların aile

birleşimi esnasında göç eden kadınlara nazaran daha zor şartlarda yaşadıklarını sık sık dile getirdikleri ve diğer göçmen kadınlar ile kendilerini mukayese ederek kendilerine bir statü atfettiklerini söylemek mümkündür. Davetiye yoluyla daha evvel göç eden işçi kadınlar, aile birleşimi sonrası Almanya'ya gelen ve çalışmayan kadınların Almanya'ya entegrasyonunda alışverişten dil öğrenmeye pek çok hususta onlara yardımcı olduklarını dile getirmektedirler. Daha çok ev işleriyle uğraşan, dil bilmeyen ve sosyalleşme imkânları kısıtlı olduğu için daha izole bir yaşam sürdüren göçmen kadınlara nazaran işçi göçmen kadınlar kamusal hayatın bir parçası oldukları için pek çok konuda diğer kadın göçmenlerden daha dışa dönüktüler. Bu husus da son kertede göçmen işçi kadınların diğer göçmen kadınlara bakışında hiyerarşik olarak kendilerini daha üstte tutan bir düzlem doğurmaktadır. Örneğin görüşme yaptığımız işçi göçünün birinci kuşak temsilcisi bir kadın bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Ben her sabah beşte uyanıp trene binip fabrikaya gittim. Yıllarca kart bastım. Yunan arkadaşım da oldu Yugoslav arkadaşım da. Başlarda Almanca bilmediğim halde bazı Almanlar işi öğrenmemde bana çok yardımcı oldu. Sonraları Almanca'yı da öğrendim. Orada otuz sene yaşayıp evden çıkmayan iki kelime Almanca bilmeyen Türkler vardı. Onlar Almanya'daki hayatı bilmiyorlardı.

Görüşmeler esnasında bu tarz bir durumun ortaya çıkmasında görüşme yapılan kadın göçmenlerin birçoğunun birbirini tanıyor olması, hem Almanya'da hem de Türkiye'de komşuluk ya da akrabalık ilişkilerinin olması ve belki de en önemlisi aynı fabrikalarda ortak bir mesaiyi paylaşmış olmaları katalizör bir etki yapmıştır. Tüm bu gelişmeler ekseninde anavatandaki çocuklarını yanlarına alan hatta Almanya doğumlu pek çok çocukla ailelerini genişleten göçün birinci kuşak temsilcileri yine de ilk günden bu yana var olan 'bir gün geri döneceğiz' düşüncesini bir şekilde hep canlı tutmayı başarmışlardır.

İşçi göçünün birinci kuşak temsilcilerinin Almanya'da yaşadıkları uyum problemleri, işçi yurtlarının sıkıntılı durumları ve kültürel farklılıklardan kaynaklı problemler onların belleklerinde yer eden cennet anavatan tasavvurunun güçlenmesinde katalizör etki yapmıştır. Ancak yaşanan tüm bu süreçlere ve birinci kuşağın sosyalizasyonunu Türkiye'de tamamlamış olmasına rağmen göçmenler 'geri dönüş' sonrası çeşitli re-entegrasyon problemleri yaşamışlardır. Bu noktada göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun yalnızca izin dönemlerinde gördükleri kadarıyla anavatana dair fikir sahibi olması ve birçoğunun Türkiye tasavvurunun Almanya'ya göç ettiği dönemde geride bıraktığı toplumsal yapının değişmediği düşüncesini sürdürmesi kültür şokuna sebebiyet vermektedir. Görüşme yapılan işçi göçünün birinci kuşak temsilcileri içerisinde belli bir çoğunluk geri dönüş sonrası hayal kırıklığı yaşadığını dile getirmiş, bir kısmı da bunu doğrudan belirtmekten çekinmekle birlikte bazı şeylerin beklediği gibi gerçekleşmediğini belirtmiştir. Bu durumun gerekçelerini literatürden yararlanarak açıklamak mümkündür. Buna göre göçün

ardından gerçekleşen kültür şokuna benzer biçimde (Pedersen, 1994), geriye göçten sonra da bir tersine kültür şoku (Gaw, 2000; Wang, 1997; Allison, Davis-Berman ve Berman, 2012) gerçekleşmektedir. Gmelch'in (1980, s. 142) tartıştığı gibi, adaptasyonun iki temel boyutuna bakılabilir:

i- Geriye göç gerçekleştirenlerin döndükten sonraki somut ekonomik ve sosyal koşulları açısından adaptasyon (niteliklerine uygun iş bulup bulamadıkları, yerleştikleri yerin nitelikleri, kişisel ilişkiler geliştirip geliştiremedikleri, topluluk üyelikleri, vs.)

ii- Geriye göç eden kişinin kendi değerlendirmesi açısından tekrar uyum sağlamanın gerçekleşip gerçekleşmediği, dönüşle ilgili tatmin ya da tatminsizlik (Şener ve Türgeç, 2018, s.318).

Görüşme yapılan birinci kuşağın yaşadığı re-entegrasyon sorunlarının temelinde bu kültür şokuyla birlikte köken ülke ile mesken ülke arasındaki bariz sosyolojik farklılıklar da yatmaktadır. Örneğin uzun yıllar Almanya'da yaşamını sürdürdükten sonra emeklilik döneminde Türkiye'ye yerleşen bir göçmen, Türk ustaların işlerini yapma konusunda yeterince yetkin olmadığını, yetkin olsa dahi ücret ve malzeme kullanımını noktasında dürüst davranmadığını ve güven vermediğini dile getirmektedir:

Benim burada Türkiye'deki damadım bir çatı yaptırmıştı. Çatıyı gördüm ustanın işçiliğini beğendim. Ben de aynı usta ile benim çatıyı yaptırmaya karar verdim. Usta benimle anlaştıktan sonra ortadan kayboldu. Damadıma ustayı arattığımda geldi. İki günde bitecek işi on beş günde yaptı. Daha fazla malzeme aldırdı. Malzemelerin birçoğunu kullanmadı ve damadımın ödediği paradan daha fazlasını benden talep etti. Bence tüm bunları beni Almancı gördüğü için yaptı. Pazarda alışveriş yaparken dahi Almanya'dan geldiğimizi anlayınca bize farklı davranıyorlar.

Aynı şekilde görüşme yapılan göçmenlerin bir kısmı sağlık sisteminden, hastanelerdeki görevlilerin tutum ve davranışlarından şikayetçi olmuş ve sağlık sistemini Avrupa ile mukayese ederek Türkiye'yi eleştirmişlerdir.-Bu tutum covid-19 sonrası yaşanan süreçte salgınla mücadele noktasında göç edilen ülkelerdeki, mevcut durumla mukayese edilerek değişkenlik göstermiştir.- Benzer bir şekilde görüşme yapılan göçmenlerin bürokrasinin işleyişi ve kamu kurumlarındaki çalışanların tutumları hakkında pek çok eleştiri yaptığı görülmüştür. Ayrıca bu insanlar, bürokrasinin karmaşıklığı ve sorunların çözümü karşısında kendilerini yabancı hissettiklerini belirtmektedirler.

Görüşme yapılan işçi göçünün birinci kuşak temsilcileri Almanya'da bu tarz sorunlarla karşı karşıya kaldıkları dönemlere atıf yaparak orada lisan noktasında yaşadıkları sıkıntılarını buna neden olduğunu ama kendi vatanlarında da benzer sorunlarla karşılaş-

tıklarını dile getirmişlerdir. Bu noktada dikkat çeken bir diğer husus ise görüşme yapılanlar arasında herhangi bir entegrasyon sorunu yaşamadığını ya da yetmişli, seksenli ve hatta doksanlı yıllardaki Türkiye'ye nazaran bugün pek çok Avrupa ülkesinden refah düzeyi çok daha yüksek bir Türkiye olduğu için anavatana dönüş kararı aldığını belirten bir kesimin de olmasıdır. Bu tarz düşünceleri olan göçmenlerin diğer göçmenlere göre Almanya'da çeşitli Türk sivil toplum kuruluşlarında aktif olarak rol almış ve daha politize olmuş kişiler olduğu görülmektedir. Görüşme yapılan göçmenlerin yaşadıkları bölgenin demografik yapısı hakkında detaylı bilgi sahibi olunması ve görüşme yapılan göçmenlerin birçoğunun yaşamlarını sürdürdükleri yer ve güncel politik meselelere ilişkin tavırları hakkında görüşme yapılmadan evvel fikir sahibi olunması bu çıkarımın yapılmasında etkili olmuştur. Ayrıca bazı göçmenler göç süreçlerini anlatırken göç etmeden önceki politik tutumlarına, Almanya'da üyesi oldukları STK'lara ya da aktif olarak katkı sundukları sivil toplum faaliyetlerine ilişkin birtakım bilgiler de vermişlerdir. Bu çıkarım görüşme esnasında verilen bu bilgiler ile görüşmelerden önce var olan fikirler kompoze edilerek ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra çocukları ve torunları vasıtasıyla göç edilen ülke ile bağlarının kopmamış olması bu insanları yaşadıkları çevreye oranla daha dışa dönük yapmaktadır.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen bazı durumları zor da olsa anlayıp kendilerince bir açıklama getirerek anavatanın gerçekleri üzerinden okuduklarını dile getiren göçmenler bu şekilde rasyonel bir çerçevede hareket edebildiklerini söylemişlerdir. Görüşülen işçi göçünün birinci kuşak temsilcilerinin büyük bir kısmı, çocuklarının ya da özellikle torunlarının bunu yapamadığını bu yüzden de Türkiye'de bürokrasinin ve siyasetin işleyişi hakkında bir fikirleri olamayacağını dile getirmektedirler. Görüşme yapılan pek çok göçmen tatil için yanlarına gelen torunlarının Türkiye'de arkadaş edinemediğinden, toplu taşımayı kullanmakta güçlük çektiğinden ve Türkiye'de doğup büyüyen akrabaları ile iyi anlaşamadıklarından söz etmektedirler. Bu durumun göçün birinci kuşak temsilcileri açısından torunlarının 'öteki' olarak görülmesi şeklinde açıklandığı ve bu yüzden büyük üzüntü duyduğu görülmektedir. Bu tarz durumların dönüş yapan göçmenler için bir sosyal uyum sorunu yarattığı da gözlemlenmektedir. Avrupa ile olan bağları ve üçüncü ve dördüncü kuşağın anavatanla olan bu sosyal ayrılıkları göçün birinci kuşak temsilcilerinin -anavatana dönüş yapmış olmalarına rağmen- aidiyetlerini de zedelemekte ve bu durum da son kertede bir yeniden uyum sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görüşme yapılan işçi göçünün birinci kuşak temsilcilerine kesin dönüş sonrası hayalleriyle ilgili olarak yöneltilen sorulardan, bu insanların emeklilik planları kapsamında en geniş yer kaplayan olgunun yaşanılan ev olduğu saptanmaktadır. Bu noktadan hareketle, genel olarak kolektif işçi yurtlarında, ortak banyo ve mutfaklı küçük odalarda ya da kırk metrekaresi bulmayan stüdyo dairelerde hayatlarının büyük bir kısmını geçiren işçi ailelerin emekliliklerinde geniş ve konforlu bir ev hayali kurdukları ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra bu evlerin hemen hepsinin müstakil, garajlı ve bahçeli oldukları gözlemlenmek-

tedir. Bu durumun tipik bir Alman emekli hayatından izler taşıdığı kabul edilmekle birlikte, bahçelerde küçük çaplı basit tarım ürünlerinin yetiştiriliyor olması görüşmeyi gerçekleştirdiğim işçi göçünün birinci kuşak temsilcileri tarafından çoğu zaman göç öncesi yapılan tarım faaliyetlerine duyulan özlemlerle de açıklanmaktadır:

Ben yıllarca heim’da ortak banyo ve tuvalet kullandım. Bu yüzden Türkiye’de yaptırdığım evde en rahat yer tuvalet ve banyo olmalıydı. Şimdi evin en geniş odalarından biri banyo ve evde birden fazla tuvalet var.

Görüşme yapılan ailelerin evlerindeki eşyaların büyük bir kısmının Almanya’dan geldiği, hatta dönüş kararı sonrası Almanya’da yaşanan evdeki eşyaların külfetli olmasına rağmen tırlar ve çeşitli lojistik firmaları vasıtasıyla Türkiye’de yeni inşa edilen eve getirildikleri saptanmıştır. Evlerdeki televizyon, dvd oynatıcı, müzik çalar gibi elektronik eşyalar ile beyaz eşyaların büyük çoğunluğu Almanya’dan getirilmiştir. Ayrıca Türkiye’den alınan eşyalarda da yine öncelikli olarak Alman markalarının tercih edildiği gözlemlenmektedir. Özellikle kadınların Almanya’da kullandıkları mutfak eşyalarından çok memnun olduğu, görüşmeler esnasında sık sık Türkiye’den alınan mutfak eşyalarına yönelik eleştiriler getirilerek Alman menşeli ürünlerini övdükleri gözlemlenmiştir. Bu durumun gerekçeleri sorulduğunda ise Türkiye’deki markaların güven vermediği, teknik destek sunma noktasında Almanya’nın çok gerisinde olduğu ve Türkiye’deki satıcıların ayıplı mal satma potansiyelinin yüksek olduğu dile getirilmekte ve hatta bu konuda yaşanan kötü tecrübeler paylaşılmaktadır:

Şimdi sana iki düdüklü tencere göstereceğim. Birini Almanya’dan getirdim 20 sene evveli. Diğerini daha geçen ay buradan aldım. Türkiye’den aldığım tencereye nohudu vurdum mu, kayna Allah kayna saatlerce kaynatmıyor. Alman malı olan tencere olsa hemen kaynardı. Yaktığım gazın hesabını yapsam gidip Almanya’dan yeni tencere alıp gelmek daha ucuza mal olur.

Görüşmelerde saptanan bir diğer önemli konu ise yakın geçmişte ihtiyaç hasıl olduğu için alınan yerli mallardan kati surette memnun olunmadığı özellikle yerli satıcı ve teknik servislerle ciddi güven problemleri yaşandığı gerçeğidir. Bu durum sosyalizasyonunu Türkiye’de tamamlamış olmalarına rağmen uzun yıllar Avrupa’da yaşayan işçi göçünün birinci kuşak temsilcilerinin sürekli olarak Almanya’daki sistemle Türkiye’deki sistemi mukayese ettiklerinin ve anavatana dönüş sonrası belli başlı hususlarda uyum sorunu yaşadıklarının bir örneği niteliğindedir.

Geri dönenlerin birçoğu Türkiye’deki ustaların “Almanyalı” olduğu için onlardan daha fazla ücret aldığını düşünmektedir. Türkiye’de belli bir ücret tarifesi olmadığından yakınan görüşmeciler bu konuda yaşadıkları kötü tecrübeleri sık sık dile getirmektedir. Geri dönenlerin yakındığı bir başka sorun ise evlerini inşa ettikleri süreçte karşı karşıya

kaldıkları bürokratik engellerdir. Görüşme yapılan göçmenlerin büyük bir çoğunluğu inşaat yapı ya da iskan ruhsatı alırken belediyelerde sıkıntılar yaşadığını söylemekte ve kırtasiyecilikten şikayetçi olmaktadır.

Bu kadar keskin ve net eleştirilere rağmen görüşme yapılan işçi göçünün birinci kuşak temsilcileri açısından döndüğü için pişman olduğunu söyleyen kişi sayısı oldukça kısıtlı kalmaktadır. Ayrıca görüşme yapılan göçmenlerin sık sık ‘vatanımı çok seviyorum’ ‘tüm bu olumsuzluklara rağmen burası bir cennet’ gibi söylemlere sık sık başvurduğu görülmüştür. Yine aynı şekilde ‘Almanya karnımızı yıllarca doyardı’ ‘Allah Almanlardan da razı olsun’ ‘orayı da çok özleyorum’ gibi söylemlerle de anavatana dönüş yapmış olmalarına rağmen Almanya ile olan gönül bağlarını sürdürdüklerini dile getirmektedirler.

Sonuç

Türkiye’den Almanya’ya işçi göçü, Türk dış göç tarihinin temel yapıtaşlarından birini oluşturmaktadır. İşçi göçünün birinci kuşak temsilcileri hem göç alan hem de göç veren ülkelerin aralarında imzaladıkları işgücü anlaşmalarının toplumsal yönlerindeki eksiklikler ve her iki ülkenin deneyimsizlikleri nedeniyle pek çok sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Çoğunluğunu Anadolu’da tarımla uğraşan köylülerin oluşturduğu bu göçmen grubu hem kentleşmemiş olmanın hem de başka bir ülke, dil ve kültüre çok uzak olmanın dezavantajlarını bir arada yaşamak durumunda kalmıştır. Büyük çoğunluğu okuma yazma dahi bilmeyen bu insanlar Almanya’da geçirdikleri uzun yıllar boyunca bu hususlar hasebiyle pek çok uyum sorunu yaşamış ve bu sorunların da etkisiyle anavatana bağlılıklarını muhafaza etmişlerdir. Sosyalleşmesini Türkiye’de tamamlayarak yalnızca çalışma ve birikim yapma amacıyla Avrupa’ya göç eden işçilerin kesin dönüşleri tahmin ettiklerinden çok daha uzun vadede mümkün olmakla birlikte birinci kuşağın büyük bir çoğunluğunun en azından emeklilik dönemlerinde anavatana dönüş yaparak bu emellerine ulaştıkları görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında Türkiye’den Almanya’ya yönelen işçi göçünün birinci kuşak temsilcileri içerisinde anavatana dönüş yapmış olan bir grup ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler doğrultusunda göçmenlerin kamusal hayatlarında birtakım sorunlar ile karşılaştıkları saptanmaktadır. Bu durumun temelinde yatan pek çok hususun aslında re-entegrasyon problemleri ile iltisaklı oldukları anlaşılmaktadır.

Türkiye’de inşa edecekleri evlere büyük önem veren göçmenler inşaat esnasında ustalarla sık sık problem yaşadıklarını ve o dönem için birtakım malzemelerin eksikliğinden ya da ustalarla yaşadıkları sorunlar nedeniyle tasarladıkları düşünceleri hayata geçiremediklerini dile getirmişlerdir. Öyle ki bazı göçmenler inşaatlarında kullandıkları bazı malzemeleri karayoluyla Almanya’dan bizzat kendilerinin getirdiğini belirtmişlerdir. Ayrıca inşa edilen bu evlerde Alman mimarisinden izlerin varlığının yanı sıra kullanılan mutfak gereçleri, ısıtma sistemleri, panjurlar gibi pek çok unsurun Avrupa’dan gelen alışkanlıklarla şekillendiği görülmüştür.

Dönüş yapan birinci kuşak göçmenlerin yaşam alanlarını inşa ettikleri esnada başlayan re-entegrasyon problemlerinin zamanla gündelik hayata da yayıldığı görülmüştür. Görüşme yapılan göçmenler, komşuluk ilişkilerinde özel alanın ihlal edilmesi, bürokrasidedeki kırtasiyecilik, alışveriş esnasında ortaya çıkan problemler gibi pek çok alt başlık altında Türkiye’de karşı karşıya kaldıkları sorunları dile getirmişlerdir. Bunun yanı sıra görüşme yapılan göçmenler içerisinde azınlıkta da olsa bu tarz problemleri hiç yaşamadığını söyleyen ya da yaşasa bile bunlara alışkın olduğunu ya da Almanya’da durumun Türkiye’ye nazaran daha kötü olduğunu dile getiren bir kitle de vardır. Bu noktadan hareketle diasporadan geri dönüş göçlerine daha fazla önem verilmesi elzemdir. Bugün geri dönüş yapmamış olsa dahi yılın büyük bir kısmını Türkiye’de geçiren pek çok Avrupalı Türk vardır. Bu insanların araştırma kapsamında dile getirdikleri sorunların çözümü noktasında Türkiye’nin bir re-entegrasyon politikası geliştirmesi sağlıklı olacaktır. Geri dönüşü teşvik işlevi göreceği çekincesi nedeniyle re-entegrasyon politikaları geliştirilmesinden geri durulması rasyonel bir tutum değildir. Geri dönen yurttaşların özellikle sağlık hizmetlerine ulaşılabilirliği artırılmalı, bu insanlara yönelik Türkiye’de bürokratik süreçlerin işleyişine dair uyum çalışmaları yürütülmelidir.

Tüm bu verileri göz önüne aldığımızda kültürel etkileşimin yarattığı etkinin birinci kuşak göçmenlerde onları ardıllayan diğer kuşağa nazaran daha az olduğu varsayımıyla çıkılan yolda aslında sürecin pek de öyle gelişmediği ve birinci kuşağın da kültürel etkileşime oldukça yoğun şekilde maruz kalarak değiştiği çıktısına ulaşılmıştır. Almanya’ya işçi göçünün birinci kuşak temsilcileri inşa ettikleri yeni yaşam alanları ve Türkiye’de karşı karşıya kaldıkları yeniden uyum sorunları ile birlikte artık yeni bir kimliğin, ulus aşırı yurttaşlığın temsilcileri olmuşlardır.

Extended Abstract

Within the framework of the labor agreement signed between Germany and Turkey in 1961, migration from Turkey to Germany increased drastically. As a result of this mass migration, Turkish society extending to the fifth generation in Germany exists today. The first people who migrated from Turkey to Germany after the agreement are defined as the first generation in the literature. As an extension of the principle of rotation in the labor agreement, most of those who immigrated to Germany in this period went to this country for a short time in order to earn money. However, in the historical process most of the first-generation representatives of immigration lived in Germany for many years. Although they lived in Germany for many years, the first-generation representatives of immigration always kept their plans to return to Turkey alive. The first-generation representatives of labor migration from Turkey to Germany returned to their homeland at various times and with differing motivations. Although the majority of first-generation immigrants return to their homeland within the scope of their retirement plans, cyclical changes in Germany and the laws to encourage return also had a catalytic effect on their

return. Some of the first-generation immigrants' socialization in their early youth took place in Turkey, and some in Germany. Immigrants returning to Turkey after living in Germany for many years have problems in many areas, from social life to access to public services and bureaucracy. The perception of the motherland that existed in the years they migrated and the experiences they lived during the time they came to Turkey for vacation were influential in the formation of the imagination of the homeland in the minds of the immigrants. The inconsistency of the idea of homeland with the reality in the homeland after returning has also created some re-integration problems.

In the literature on migration, the term re-integration is the name given to the process of adapting to the economic, social, and cultural life in their homeland after immigrants, who left their homeland in some way, return. The adaptation problems experienced by the first-generation representatives of labor migration in Germany, the troubled conditions of the workers' dormitories, and the problems stemming from cultural differences have a catalytic effect on strengthening the "heavenly homeland" envisioned in their memories. However, despite all these processes and the first generation's socialization in Turkey, immigrants experience various re-integration problems after their return. Workers, who completed their socialization in Turkey and migrated to Europe for the sole purpose of working and saving, had the possibility to stay a much longer time than expected. The majority of the first generation achieved this goal by returning to their hometowns after their retirement.

Within the scope of this study, interviews were conducted with a group of first-generation labor migration representatives who immigrated from Turkey to Germany and returned to their homeland. These interviews reveal that immigrants face some problems in their public life. It turns out that most of the underlying issues are actually related to re-integration issues.

Orcid

Haydar Haluk Ceylan <https://orcid.org/0000-0003-0310-6698>

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2006). Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adıgüzel, Y. (2019). Göç Sosyolojisi, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Aker, A. (1972). İşçi Göçü, İstanbul: Sander Yayınları.
- Artfulliving (2016). "Artık Aidiyet de Mobil", <https://www.artfulliving.com.tr/sanat/artik-aidiyet-de-mobil-i-7046> (Erişim Tarihi: 02.08.2022)
- Aydın, Y. (2020). New Trends in Turkey-Germany Migration. Germany Brief 13, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Balci, A. (2001). Sosyal Bilimlerde Araştırma; Yöntem, Teknik ve İlkeler, Ankara: Pagem Yayınevi.

- Creswell, John W. (2018), Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni, Çev. Mesut Bütün, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çetin, T. ve Leyla, E. (2008). Yurtdışından Geri Dönüş Yapan Üniversite Öğrencilerinin Sorunlarının İncelenmesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C:8, sayı:2, s.65-80.
- Demircioğlu, A. (2012). Federal Almanya'dan Kesin Dönüş Yapan İşçilerimizin Sosyo-Politik Sorunları. *Journal of Social Policy Conferences*, 0 (32), Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/932/10517>
- Doğan, S. (1990). Yurtdışından Dönen Gençlerin Sorunları. *Türk Eğitim Derneği Yayınları*.
- Ekin, N. (1987). Türkiye'den Göçün 25. Yılında: Beklentiler ve Gerçekler. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C:43, s.283-293.
- Erdoğan, M. (2011). Almanya'da Irkçı Neo-Nazi Cinayetler, Türklerin Görüş ve Duyguları Araştırması. HUGO Avrupa Kamuoyu Araştırmaları. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Erdoğan, M. ve A. Kaya. (2015). Türkiye'nin Göç Tarihi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gedikoğlu, S. & Akbaş, E. (2019). Toplumsal Hafızanın Geriye Göçü- Avrupa'dan Türkiye'ye Geri Dönen Üçüncü Kuşak Gençler Üzerine Nitel Bir Araştırma. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2),517-545. DOI:10.31679/adamakademi.602373
- Güleç, S. & Sancak, H. Ö. (2009). Göç, Kimlik ve Aidiyet: Almanya'da Yaşayan Türkiye Kökenli Gençler Açısından Bir Analiz. Birinci Uluslararası Davraz Kongresi, sunulmuş bildiri, Isparta: Isparta Üniversitesi.
- İyi, M.M. (2021). Almanya'daki Türklerin 60 Yılı'nın Akademik Çalışmalara Yansımaları: Değişen İlgi Alanları, Dönüşen Yaklaşımlar ve Araştırılması Gereken Konular, *Turkish Journal of Diaspora Studies*, 1(2), 121-156, DOI: 10.52241/TJDS.2021.0027
- Koçak, A. ve Ö. Arun. 2006. İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu, 4, 3, Selçuk İletişim, s.21-28.
- Kuruüzüm, A. (2002). Kesin Dönüş Yapan İşçi Çocuklarının Uyum Problemi Üzerine Bir Alan Araştırması. *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, C:3, s.102-113.
- Kümbetoğlu, Belkis. (2015), Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- Mimarizm (2016). "Türkiye'de 'Deutschlander' Olmak", http://www.mimarizm.com/hobi/turkiye-de-deutschlander-olmak_125237 (Erişim Tarihi: 02.08.2022)
- Mortan, K. Ve Sarfati, M. (2011). Vatan Olan Gurbet Almanya'ya İşçi Göçü'nün 50. Yılı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Öner, N.A.Ş (2015). Son mu Başlangıç mı? Göç Çalışmalarında Bir Olgu Olarak Geri Göç. *Küreselleşme Çağında Göç (287-307) İletişim Yayınları*. İstanbul
- Punch, Keith F. (2014), Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar, Çev. Dursun Bayrak, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sirkeci, İ. ve Şeker B.D. (2016). Göç ve Uyum. Londra: Transnational Press London.
- Şener, M. ve Gonca, T. (2018). Kesin Dönüş mü Yoksa Tekrar Göç Etme Hazırlığı mı? Nitelikli Türk Göçmenlerin Almanya ve Amerika'dan Geriye Göçü. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, C:21, sayı:1, s.377-377.
- Tokgöz, G. (2006). Uluslararası Emek Göçü, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tuna, K. (1981). Yurtdışına İşçi gönderme Olayının Sosyolojik Eleştirisi, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Ulusoy, E. (2016). Diasporayı Yeniden Düşünmek Diaspora Teorisi ve Tarihsel Bağlamda Türkiye'nin

Diaspora Politikası, Ankara: Pegem Akademi.

Yasa İ. (1979). Yurda Dönen İşçiler ve Toplumsal Değişme, Ankara: Doğan Basımevi.

Yavuz, S. (2013). Göç, Entegrasyon ve Din Avrupa'da Yaşayan Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme.

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c:6, sayı:26, s.610-623.

Yurtdışı İşçi Göçü Sorunlar ve Çözüm Arayışları "Uluslararası Toplantı", (2002). Ankara.